

Salmonowicz, Stanisław

"Das Polenbild der Deutschen
1772-1848", Anthologie hrsg. von
Gerard Kozierek, Gleitwort von
Wolfgang Drost, Heidelberg 1989 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 80/4, 836-837

1989

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

stawienia życia i działalności Jakuba Sobieskiego” — do całości zabrakło bowiem zbyt wielu ważnych elementów. Pozostaje też otwarte pytanie: czy Jakub Sobieski — poza tym że był ojcem króla — był postacią wystarczająco wybitną, by poświęcić mu osobną monografię? Bo przecież trudno podobnie obszernie pisać o każdym polskim magnacie.

Andrzej Wyrobisz

Das Polenbild der Deutschen 1772–1848. Anthologie herausgegeben von Gerard Kozielek und einem Geleitwort von Wolfgang Drost, Heidelberg 1989, s. 273.

Omawiana publikacja stanowi pierwszą tak obszerną antologię wypowiedzi niemieckich o Polsce i Polakach dla okresu 1772–1848. W ostatnich latach dużo napisano i opracowano szczegółowo okres entuzjazmu dla spraw polskich w krajach niemieckich w latach trzydziestych XIX w.¹ Informacji o niemieckich opiniach dla okresu przed 1800 r. dostarczała niezastąpiona do dziś monografia R. F. Arnolda². Autor, wrocławski germanista, opracował już wiele studiów szczegółowych z polsko-niemieckich związków literackich na przełomie XVIII–XIX stulecia. Antologię poprzedził obszernym (70 stron) wstępem oraz zaopatrzył ją wybraną bibliografią. Odczuwa się brak indeksu osobowego. Co do wstępu należy zauważyć, iż zbyt często do tekstu autor wplata obszerne cytaty z samej antologii, a malując obraz stosunku różnych autorów do spraw polskich (głównie uwzględnia tu teksty literackie) nie rozważa zazwyczaj bliżej roli owych tekstów w kształtowaniu się w Niemczech obrazu Polski i Polaków.

Proces kształtowania się stereotypów wzajemnych o Polakach i Niemcach stał się od kilku lat przedmiotem szczególnego zainteresowania nauki polskiej. Niektóre prace są dopiero w toku, nie brak jednak pewnych wypowiedzi szczegółowych na ten temat³. Zdaję sobie sprawę, iż w obecnym stanie badań nie łatwo jest podejmować jakąś próbę periodyzacji, jak i rozważenia w jakiej mierze poszczególne teksty utworów niemieckich kształtowały obraz Polski i Polaków w danym okresie.

Autor zastosował najprostszy układ chronologiczny wypowiedzi (decyduje data powstania tekstu a nie jego publikacji) z czym należy się generalnie zgodzić. Brak jednak choć w paru słowach ukazania punktu wyjścia: stan poglądów niemieckich na Polskę i Polaków u schyłku czasów saskich, epoki, w której — wbrew może pozorom — istnienie polsko-saskiej unii implikowało pewien dość znaczny stały stopień zainteresowania sprawami polskimi. Kwestia wyboru tekstów jest oczywiście, jak zawsze, sprawą dyskusyjną. Zauważmy po pierwsze, że autor siłą rzeczy preferował teksty literackie (Ch. D. F. Schubart, F. L. Z. Werner, Herder, Schiller, Heine, Uhland, K. von der Recke, J. Ch. F. Schulz) a także upowszechnił tak długo pomijany przez polskich miłośników Goethego jego tekst pt. „Vorschlag zur Einführung der deutschen Sprache in Polen”, jak i niektóre trudno dostępne teksty anonimowe. W sumie jednak więcej tekstów otrzymaliśmy dla okresu po 1815 niż dla okresu 1772–1800. Osobiście po lekturze Antologii mam wrażenie — może jednak się mylę — iż ogólny obraz poglądów niemieckich o sprawach polskich wypadł nadspodziewanie optymistycznie. Może jednak tylko dlatego, że zabrakło w Antologii wypowiedzi Fryderyka Wielkiego (czy słusznie biorąc pod uwagę rezonans dziewiętnastowieczny każdego słowa napisanego przez króla pruskiego?), Gneisenaua czy Moltkego. Zabrakło niektórych tekstów politycznych, ówczesnie tajnych, które przecież określały na przykład politykę pruską po II i III rozbiórce Polski.

¹ Por. tu m.in. G. Kozielek, *Polenlieder. Eine Anthologie*, Stuttgart 1982.

² Por. R. F. Arnold, *Geschichte der deutschen Polenliteratur von den Anfängen bis 1800*, Halle a. S. 1900.

³ Odwołam się tu do własnych prac na ten temat: *Fryderyka Wielkiego opinie o Polakach*, „Przegląd Humanistyczny” 1978, z. 1, s. 103–111, recenzja z bogatej w treść pracy M. H. Serejskiego, *Europa a rozbiory Polski*, KH r. LXXVIII, 1971, z. 3, s. 695–700 oraz Jerzy Forster *a narodziny stereotypu Polaka w Niemczech XVIII/XIX wieku*, ZH t. LII, 1987, s. 135–141 (tłum. niemieckie w 1988 r. w: „Medizinhistorisches Journal. Internationale Vierteljahresschrift für Wissenschaftsgeschichte” t. XXIII, 1988, z. 4, s. 277–290).

Po tych uwagach ogólnych kilka refleksji o treściach jakie przynosi Antologia. W dobie pierwszego rozbioru glosy opinii publicznej niemieckiej były zróżnicowane. Zacofanie Polski i jej anachroniczny ustrój były aksjomatem. Stąd brak zgody wśród rzeczników Oświecenia: ubolewać nad gwałtem wobec Polski czy widzieć w nim perspektywę rozwoju cywilizacyjnego tych ziem. Przeważał ton współczucia wraz z nutą wyrzutu: sami sobie jesteście winni, dawno już tego należało się spodziewać. To dopiero Konstytucja 3 Maja, a zwłaszcza narodzona niemal natychmiast wielka legenda heroiczna Kościuszki jako bohatera Powstania 1794 r., zmieniły poważnie sytuację. Kościuszko urósł do rangi literackiego bohatera publicystyki a zwłaszcza poezji tych lat w Niemczech. Dodajmy, iż to w tych samych latach przełomu XVIII i XIX wieku, pod piórem zresztą zazwyczaj autorów drugorzędnych literacko kształtowały się pewne elementy *quasi* pozytywnego stereotypu Polaka w Niemczech: na czoło wysuwał się tu z jednej strony obraz Polaka-szlachcica, bohaterskiego, szlachetnego, niepraktycznego, również anachronicznego dla niemieckich mieszczan co budzącego pewną sympatię, a obok szczególnie stereotyp Polki pięknej i szlachetnej, nieszczęśliwej patriotki itd. Należy sobie zdawać sprawę więc, iż to nie tylko literatura niemiecka lat trzydziestych XIX wieku (z różnych zresztą przyczyn politycznych) przeżywała „polską falę”, ale i w okresie około 1800: *Polnische Stoffe wurden zu Anfang des 19. Jahrhunderts - und auch später - naturgemäss in grösstem Masse von der Unterhaltungsliteratur beansprucht* (s. 39). Dodajmy, iż jeżeli wielu romantyków niemieckich reprezentujących postawę polityczną konserwatywną dalekich było od sympatii dla polskich dążeń czy nieszczęść to na odmianę literatura romantyczna niższego lotu szukała wielokrotnie w dramatycznych wydarzeniach upadku polskiego państwa źródeł natchnienia literackiego (wspomnijmy przykładowo takich zapomnianych autorów jak Johann F. E. Albrecht, jego żona Sophie Albrecht bądź bliski jakobinom niemieckim Andreas Georg F. von Rebmann). Na odmianę, co K. K o z i e ł e k mocno podkreślił, antypolskie i tendencyjne nastawienie reprezentował Kotzebue, którego teksty wyprzedzały ton antypolskich wypowiedzi drugiej połowy XIX w. *Nota bene* tenże Kotzebue był równocześnie bodaj najpopularniejszym autorem na scenach teatru polskiego około 1800 roku! Sądzę, iż dla któregoś z tekstów Kotzebuego dla równowagi miejsce w Antologii mogłoby się znaleźć. *Gros* miejsca w wyborze zajęły teksty lat trzydziestych. Zabrakło mi tu jednak wskazania (brak jakiegokolwiek pracy J. K o s i m a w bibliografii) na polityczne wewnętrznoniemieckie przyczyny owego propolskiego (a poprzednio filogreckiego) entuzjazmu: sprawa polska była paliatywem dla uzewnętrznienia demokratycznych i liberalnych dążeń niemieckich skierowanych przeciw polityce Świętego Przymierza.

W sumie otrzymaliśmy poręczną antologię tekstów niemieckich dla okresu do 1848 r. Należałoby oczekiwać pilnie podobnej antologii dla okresu 1848—1918 z tym jednak, iż nie tyle i nie tylko teksty literackie określały tu sytuację, choć oczywiście nie można negować wielkiej roli tekstów tego typu w procesie kształtowania się stereotypów narodowych. Podobna antologia nie oparta na zasadach swego rodzaju selekcji negatywnej (jak to miało miejsce w zbiorze Antoniego T r e p i ń s k i e g o pt. „Potępięcy. Sąd wieków nad Niemcami”, Łódź 1947) powinna także ująć obraz Niemca w piśmiennictwie polskim.

Stanisław Salmonowicz

Tomasz Szarota, *Niemiecki Michel. Dzieje narodowego symbolu i autostereotypu*, PWN, Warszawa 1988, s. 583, ilustr.

Od kilkunastu lat zagadnienie narodowego stereotypu Niemca bądź Polaka, stało się przedmiotem badań historyków obu nacji (A. Galos, F. Golczewski, B. Grote, W. Hellpach, H. H. Kaiser, E. Kolb). Również Tomasz Szarota, autor omawianej książki, kilkakrotnie wypowiadał się na ten temat. Nic przeto dziwnego, że dociekania nad stereotypem Niemca posiadają obfitą literaturę, która w całej pełni została wykorzystana w recenzowanej